

lábunk elé fektettük — a következő lépéshez — múltunk nádkötegeit”. Kelemen újra kiváltja Lászlóból a „gajdulva” szót, s ennek története a párnákat egymásra halmozó gyerek kiáltásához, majd annak messzeszökellő sütői értelmezéséhez vezet: „Mind ide gyertek! — szólta a párnahegyi beszéd. — Vége legyen a szétesettségnek! Elég volt az abroncstalanságból! Mintha megsejtett volna valamit az állapotunkból.” Ezt a két tanulást egybefoglalja a régi nyaralás története. A magányban, veszteségei miatt szótlanná lett nagyapától az egykori gyermek erősen visszakívánczott testvérei és a szűkösebb körülmények közé, mert ott talált valamit, „ami nélkül csak kín az emberi lét: Szavaink kaptárzúgását”. A magányban, a kényszerű csendben még a költő szavainak sem volt értelme. A közlésvágy elemi emberi igénye nyelv és közösség ügyéhez kapcsolódik. Ez is történelmi tanulság. De az a csoda is, amit a nyelv az érzésvilág és szemlélet alakításában képes elérni — a zsoltárvarázslat bizonyossága szerint —, messze túlélve azokat a közvetlen tartalmakat, amelyek előhívták egykor a szavakat.

Sütő András máskor is elmondta már, hogy gyermekkorának nagy élménye volt Orbán János bácsi, akinek a meséi íróvá válásában is döntő szerepet játszottak, akitől annakidején munkabér helyett is mesét kért. A rég halott mesemondó szájába adja most az író a koldusmesét, megteremtve ezzel a mű utolsó lapjain nemcsak a regény csúcspontját, de az egész mű összegzését is egy rendkívül sűrű szövésű, mesei történetet és filozófiát, etikát egyensúlyban tartó vádbeszédben. Az Isten tudomást szerez az emberi szavak teljes romlásáról, s ezért leszáll a földre Szent Péterrel. Az ő beszélgetésük és „jószógyűjtő” kísérletük a mese kerete. Szavakat koldulni mentek, de csak félelemtől megrohasztott beszédet, vélekedésükből kifogyott embereket, azaz már nem is embereket, hanem öszvéreket találtak. Az emberek elherdálták nyelvüket, értelmük „belső világosságát”, a „Második Világmindenséget”. Nyelvét elhanyagolva legfőbb princípiumát veszti el az ember. „Az egyetlen lény, akit felruháztam a szavak erejével, saját hatalmammal tulajdonképpen, az esetre, ha meghalnék. Hogy mindéig újraterezhessen önmagát, valahányszor a megsemmisülés veszélye fenyegeti” — mondja szomorúan az Isten. „Nyelvéből kiesve: létének céljából is kiesik az ember.” A koldusmesét akkor „hallgatja” nagyapa, amikor László margarétát szed. Nem is neki kell ez a mese, hiszen benne tökéletes a kíváncsiság. Meg sem értené, miként túlnyomó részét ennek a könyvnek, hiszen mégcsak a kavicsgyűjtés stádiumában van a nagy építkezéshez. Sütő András éppen az esszéregény formával tágította László nevelésének krónikáját végtelen gazdagságúvá. Nyelv, gondolkodás, emberi méltóság ügyéről így alkotott olyan remekművet, mint Illyés Gyula a *Kháron ladikján*-nal a halálról. A hasonlóság elsősorban az, hogy mindkét mű az emberi lét legnagyobb kérdéseiről mond lényegesen újat. A magyar irodalomban sokszor és sokat írtak az anyanyelvről. Sütő András könyve ennek a gazdag irodalomnak éppolyan csúcsa regényben, mint Illyés Gyula *Koszorúja* versben. (*Kriterion*, 1977.)

GÖRÖMBEI ANDRÁS

Jókai Anna: A feladat

Gulácsy Lajosnak a védőborítón látható festménye, az *Eksztázis*, és *A feladat* regénycím sajátos ellentmondásra vonatkozik. A szerelmi mámor önfeledtségre, a feladat tudatosságra, kötelelességérzetre utal. Jókai Anna új regénye a vállalt hivatás és a boldogság viszonyát, összefüggését kívánja a középpontba állítani. Négy nő áll az előtérben. Helyzetük megváltoztatására tett lépéseiknek, s ezek eredményeinek vagyunk tanúi. Flóra maga sem tudhatja, hogy rosszul sikerült házassága miatt veti

magát oly erővel a régész munkába, vagy tudományos elhivatottsága, tehetsége, a feladat miatt vált lehetővé a számára az, hogy férje és fia világát szívvel-lélekkel magáévá tegye. Kezelhetetlen és elégedetlen kamaszfiával éli magános életét, amelyet „barátnők” népesítenek be. Az önálló Marika, átvészelve házassága válságát, visszatér férjéhez, hisz ők még szeretni tudják egymást. Az éjszakai műszaktól elgyötört Panni a vetélytársnője halála után hozzá megtért férje mellett találja meg a helyét. A Vera sorsa a legriasztóbb: az ő futó kalandokra berendezkedő életvitele mögül komorlik fel legreménytelibben az öregedés, az egyedülmaradás. Flóra kísérlete egy új, mindent betöltő érzelmi kapcsolatra a kiváló építésszel, Aráber Istvánnal, éppúgy kudarccal végződik, mint Vera biologisztikus etikája. Panni és Marika vergődését csak az enyhíti, hogy az előbbi néha úgy érezheti, hogy szükség van rá, az utóbbi pedig befolyásolhatóbb és felszínesebb annál, hogyszem igazán szembenézzen sorsával. Ötödik főhősként Dorottyia, egy női koponya egészíti ki a galériát, amely a régész, Flóra lakásának dísz, de jelentése több ennél, eszméltető, fanyar figyelemztetés a végső egyenjogúságra.

Mindnyájan munkahely és magánélet között osztják meg énjüket, de e kettősség nem anyagi biztonságot, függetlenséget eredményez, hanem valami kilátástalan hajszolgágot, fásultságot. Ez a beállítás hordozza Jókai Anna aggodalmát: az egyenjogúság nem a munkavállalásban, a kettős kihasználtságban, anyagi függetlenségben keresendő. A női emancipáció nem biztosítható különben sem határozatokkal, törvényekkel, tanulásal, diplomával, munkahelyi kedvezményekkel. A nő csak akkor válhat a társadalom egyenrangú és értékes tagjává, ha egyenrangú és értékesnek tudja érezni magát. A nőket nem a másik nemek, nem a közösségek kell egyenjogúsítani, hanem önmaguknak. A nők önmagukat érzik sok esetben elégtelennek, gyámolításra szorulónak, önmaguk szemében nem egyenrangúak. Még az önállóságát és egyenjogúságát szóval és tettel deklaráló Flóra is sokkal jobban rá van szorulva István szerelmére, mint István az övére. A feladat ironikus csattanója éppen az, hogy a hivatásának mindent alárendelő Flóra milyen könnyen válik a szerelmi szenvedély játékszerévé, mily hamar el tud feledkezni munkáról, ásatásról, minderről. Marika meg különösen gyorsan meggyőzhető arról, hogy vissza kell térnie férjéhez és kislányához, s Panni is bevallatlan örömmel gyámolítja Ferit. A feladat tanúsága szerint a nő érzelmi önállótlanlansága miatt keveset ér a hivatalos egyenrangúság. A feladat, a vállalt élethivatás csak a magánélet apálykorszakait töltötte meg tartalommal, igazi, végleges megoldást, kielégülést nem tudott nyújtani. A könnyen kihámozható tanulság szerint boldogság és feladat egymást kizárva, egymás helyére lépve létezhetnek. A hivatásának élő Flóra anyai szerepében vall kudarcot, s nőiességéből veszít. A szerelmissé váló Flóra szemében viszont váratlanul eltörlődik a feladat.

A nők helyzetével, „egyenlőtlen egyenjogúságá”-val foglalkozik A feladat, ezért már-már elfeledkezünk arról, hogy vannak férfihősök is, s kulcsszerepben. Ha meggondoljuk, minden rajtuk múlik. A nők kinlódását voltaképpen az ő megbizhatatlanságuk, önhittségük, önzésük okozza. Ha ők többet adnának, többet vállalnának, ha több volna bennük a megértés, a ragaszkodás, minden másképpen alakulna. A regény, amelyik a nők azon gyengeségéről szól, hogy önmaguk szemében nem tudnak egyenlővé válni, kiegészül egy másik tétellel. István, Feri, Kottlik Imre és a Vera barátai mindenáron kapni akarnak, s csüggesztő az, amilyen mértékben meg sem értik a nők igényeit. Valami magasabb rendű életformára másképpen, de azonos szinten alkalmatlanok itt férfiak és nők. István életbölcseisége, miszerint a férfi teremtésre, alkotásra, a nő pedig megtartásra hivatott, felemás igazság: a nő elégedjék meg a maga szerepével, ne akarjon más és több lenni, ne érezze korlátnak női mivoltát: „Korlátnak csak az érzi, aki nem érti a megosztás mélyebb, kozmikus törvényeit. Aki a sorsában a feladatát nem ismeri fel. A víz nem akar bor lenni. Víz akar lenni: de nem zavaros lé egy hiábavaló igyekezetben, hanem minél tisztább víz... minél enyhét adóbb.” Felemás igazság ez, mert a női feladat betöltéséhez, ahhoz a harmóniához, mely tiszta és enyhét adó, megfelelő partnerre van szükség. Flóra érzelmi kalandja nem elsősorban azért szenved hajótörést, mintha hivatás-

tudata magánéletében gátolná, vagy érzelmei akadályoznák munkájában, hanem mert Istvánnal való kapcsolatának kölcsönössége, megbízhatósága, komolysága és mélysége látszatnak bizonyult. Nem törvényszerű az, hogy a boldogságért le kelljen mondani a hivatásról, de elengedhetetlen, hogy a szerelemben a vállalás és lemondás önkéntes és boldogító egységülvá váltsuljon meg.

A befejezésben a továbbra is vállalandó feladat adja Flóra és Panni életének értelmét, az a tudat, hogy szükség van rájuk. Ez, mint az előzmények következménye, mint a hősök további életútjának fedezete, logikus és korrekt, de nem követi a regény eszmeiségének, cselekményének többrétúségét, bonyolultságát. Tovább élni valóban csak úgy lehet, ha megalkuszunk lehetőségeinkkel, beérjük az elérhetővel, s funkciókat szűkebb vagy tágabb emberi közeg, közösség szolgálatában leljük meg. Ez a megoldás minden hihetősége mellett sem válasz az összes felvetődő kérdésre. Pedig, ezt az aránytalanságot kivéve, egyébként ezúttal jobban érvényesülnek Jókai Anna írói erényei, mint a *Mindhalálígnban*. Több itt az élet, a találó részlet, az okosan fanyar jellemzés, ami mindig is legfőbb ereje volt ennek a szikár, pontos prózának. Nagyon sokat tud Jókai Anna az emberekről, főleg a nőkről, a megfigyelésben, a leleplezésben ezúttal is remekel. Néha azonban kevésbé bízik olvasójában, túlmagyarázza, készen adja kezébe a tanulságokat. Összefogottabb és gazdagabb ez a regény, hitele és varázsa lényeglátásában van, mely úrrá lesz a tételességen. A pályakezdő novellista csüggedt okossága, dialógusokba, gesztusokba rejtett szentvelen megindultsága, reménytelenségnek látszó elégedetlensége éled újjá legjobb részeiben.

Csehov *Ványa bácsi* című drámájának egyik női szereplője mondja: „a világot nem a rablók, nem a tűzvések pusztítják el, hanem a gyűlölet, az ellenségeskedés, meg ez a sok civakodás.” S az egyes ember életét valóban nemcsak háborúk, társadalmi egyenlőtlenség, zsarnokság, osztályelnyomás, nemzeti, faji üldözés mérgezheti meg, hanem a mindennapi élet apró kellemetlenségei, irigység, kisebbségi érzés, durvaság, mindaz, amit összefoglalóan fogyatékos érzelmi kultúrának, erkölcsi fejletlenségnek, eszmények és értékek tisztázatlanságának lehetne nevezni. A Csehovtól idézett mondat azért jut újra és újra eszünkbe, mert *A feladat* hőseit, a bemutatott világot semmiféle látványos megrázkódtatás nem éri, s ők mégis nyomorultul, önmaguk elérhető erkölcsi-érzelmi szintje alatt élnek. Járványok és nélkülözések nélkül is gyakran elviselhetetlennek érzik sorsukat, a kielégülés, a megelégedés ritkán elért pillanatai is mulékonynak bizonyulnak. Jókai Annát a „privát” szféra, a kis dolgok alig észrevett torzulásai izgatják. Nem mintha nem tudna az emberiség nagy ügyeiről vagy a nemzeti lét anomáliáiról, de talán attól tart, hogy amit ezeken a tágabb szinteken sikerülne elérni, azt elronthatjuk, semmissé tehetjük a létezés szűkebb, közelebb övezeteiben. Arról van szó, amit Flóra egy alkalommal így fogalmaz meg: „De hát van, amit törvénnyel nem lehet szabályozni. És itt, ezekben az ösztöntörvényekben van a veszedelem.” Mintha valami sietés és kisszerű becsvágy megakadályozná a jó ösztönök eluralkodását, mintha minden hiábavaló volna. Címe és tárgya szerint a mai nők lehetőségeit boncolja *A feladat*, de a „nőnek született ember önmegvalósításának” témáját csak Jókai Anna fentebb vázolt veszélyérzetének, bizonyos szférákat kiszűrő, másokat felerősítő valóságérzékelésének figyelembevételével értelmezhetjük helyesen.

E borúlátónak, kiábrándultnak bélyegzett szemlélet létjogát igen nehéz volna elvitatni. Akárcsak a valósághoz való közét. Amely valóságot, mai magyar valóságot egyáltalán nem könnyű megismerni. Ki tudhatja pontosan, hogy mi tekintendő tipikusnak? Hogy hány nő leli meg igazán a helyét a világban? Örömet, hivatását családban, munkában? S egyáltalán jelentenek-e valamit a számok? Nem sürgetően fontos-e a különös, a kivételszerű eset felmutatása is? S ki állíthatja, hogy civódások, csődbe jutott nevelési helyzetek, a sikertelen életek kivételszerűek? Jókai Anna azonban nem egyszerűen könyörtelen, illúziótlan láttelelet ad, valami többre is törekszik. Panni tőpreng így, miután irigységet, intrikát lát mindenütt, s elkészeríti az is, hogy a brigádtagok milyen csúnyán marakodnak a prémiumért: „Az a borzasztó, hogy tulajdonképpen mindenki szánandó, mindenki másért... Talán elviselhetőbb

volna élni, ha legalább ezt bevallanánk bátran. Valami nagy-nagy közös gyűlést kellene tartani. Ahol szólni sem kellene, csak belenézni egymás kendőzetlen arcába.” Ez a Jókai Anna jellegzetes írói attitűdje már régóta: szükszavúán, szépitéstől mentesen, szinte szavak nélkül szembesíteni embereket, számbavenni mindazt, amiért szánandóak lehetnek, de nem sajnálkozni, nem érzelegni. Engedni, hogy a kopár sorsok, a kietlen helyzetek felismerése teremtsen valami közösséget. A kudarc megvallása legalább az öncsalástól mentsen meg, s hadd lehessen kezdeni mindent előlről. (*Szépirodalmi*, 1977.)

IMRE LÁSZLÓ

Balázs József: Az ártatlan

Kevés új magyar prózai mű keltett mostanában akkora visszhangot, mint Balázs József kitűnő regényeinek sora. Pedig azt hittük volna, hogy a „divatosabb” próza bűvöletében élő irodalmi közvélemény szó nélkül megy majd el a valósággal titokban született alkotások előtt. Nem így történt. Olvasó és kritikus egyaránt fölfedezte azt az újat, ami Balázs puritán opuszaiban jelentkezett. Nálunk azonban nem szokás csak úgy immel-ámmal lelkesedni: akit fölfedezünk, abban szebbnél szebb jelzők áradatában szeretünk gyönyörködni. De jaj annak, akinek a rövid ideig tartó tűzi-játékos ünneplése múlófélben van. „Már nem is olyan jó, amit csinál”, „kifárad”, s a hajdani nagy művek árnyékában csak „sikertelen” művecskék húzódnak meg. Míg a mohó fölfedező kedv újabb és újabb — olykor tizedrangú — „tehetségeket” állít előtérbe, addig az egykor körülrajongott azon elmélkedhet, hogy tényleg rosszabb-e, amit mostanában alkot, vagy az értékelésnek olyan zavarával került szembe, amit tulajdonképpen nem is szabad komolyan vennie. — A fenti gondolatsort Balázs József negyedik kötete indította el. A szerző körüli egyhangú lelkesedést disszonáns hangok zavarták meg.

Az *ártatlan* című regényben is, miként az író eddigi műveiben, a Szamos, a Kraszna vidékének szegényei jelennek meg. A téma ezúttal is történeti, a *Koportos* kivételével mindegyik regényéé az volt. A *Fábián Bálint találkozása istennel* az első világháború idejéhez és az azt követő évekhez kapcsolódik, a *Magyarok* háttérét — mint *Az ártatlanét* — a második világhégés adja. Az említetteken kívül persze még további rokonság is megfigyelhető az új regény és a korábbiak között. De egyelőre maradjunk a témánál, a regény informatív értékénél. Az ártatlanban az irodalom által nem (vagy csak elvétve) érintett téma felfedezése önmagában is érdem. Magyarok és lengyelek második világháború alatti kapcsolatát, a háborúnak ezt a kevésbé ismert oldalát a történettudomány is csak az utóbbi évtizedben tárta föl. Balásznak a témaválasztásban megnyilvánuló törekvése (hogy ti. műve az információ szempontjából is újat adjon) mindenképpen tiszteletre méltó. Mert nem valószínű, hogy az átlag regényolvasó (ha van egyáltalán ilyen) ismeri a történészek (Jerzy Robert Nowak, Lagzi István és mások) idevágó munkáit. Elcsodálkozik hát azon, hogy a regény főhőse, Batár János például krumplikapálásban segít egy lengyel gazdának.

Országunknak a második világháborúban játszott szerepe nem egy magyar prózai mű információs bázisát adta már. Balázs tehát azzal (vagy azzal is) többet ad a háborús regények sémájánál, hogy új aspektust választ. A nyíregyházi huszárezred lengyelországi bolyongásának helyét jelképes térré emeli, jelképes lesz természetesen az 1944 kora tavaszától eltelt idő is. Abban szintén szerencséje volt Balásznak, hogy a magyar hadseregből éppen a huszárok anakronisztikus egységét választotta ki. Bár